

läsvärd beskrivning av första vågens feminism i Sverige och det emancipatoriska projekt detta innehöll. Att dela in de verksamma kvinnorna i tre generationer ger också en inblick i hur detta projekt utvecklades och tog inspiration från de tidigare kvinnliga läkarna.

Under 1800-talet lades den grund som under 1900-talet kom att betyda mycket för sjukvårdens utveckling. Genom Nilssons studie ges en rik och ambitiös beskrivning av hur just en specifik del inom sjukvården kom att formeras. Det är en spännande läsning som ger goda inblickar i sjukvårdens utveckling under förra sekelskiftet.

Kristofer Hansson, Lund

Karin Wikberg: *Amatör eller professionist? Studier rörande amatörfrågan i svensk tävlingsidrott 1903–1967*. Sisu idrottsböcker. Stockholm 2005. 359 s. English summary. ISBN 91-85138-39-8.

Karin Wikbergs doktorsavhandling i historia behandlar ett centralt och tidigare tämligen obeaktat område i den svenska idrottens 1900-talshistoria, nämligen amatörfrågan. Jag skall först kortfattat presentera innehållet och därefter göra några värderande reflexioner om undersökningen.

Wikberg ser den svenska idrottens amatörregler som ett system som i stort sett importerats från 1800-talets engelska gentlemannaidrott. Hennes studie inleds med en översikt av innehållet i detta ”engelska arv” med utblickar både mot antikens idrott och 1800-talets amerikanska och kanadensiska idrottsvärld. Undersökningen kretsar därefter kring i tur och ordning tre historiska epoker i svensk idrottshistoria, nämligen åren före första världskriget, mellankrigstiden och 1940-talet. Slutligen behandlas amatörfrågans nedtoning och lösning under 1950- och 60-talen. Studien bygger nästan helt på Riksidrottsförbundets handlingar i Riksarkivet. Man kan säga att vad som undersöks är Riksidrottsförbundets (RF:s) hantering av amatörfrågan. Därtill utnyttjas också pressmaterial för att få korn på de mediala opinionerna kring frågan.

Syftet med studien är att undersöka hur förbundet navigerat i amatörfrågan mellan sträng amatörism och fullskalig professionalism vid olika tidpunkter. Hur resonerade de ledande aktörerna? Hur förändrades regelverket under tidens gång? Vilka idrotter var särskilt påpassade och problematiska? Amatörfrågan granskas ur flera olika aspekter. Den mest självklara är

den *ekonomiska*, att man inte skall tillåtas tjäna pengar på sin idrottsutövning. Nära besläktad med den är den *moraliska* aspekten, att stil, uppträdande och ”fair-play” var vägledande honnörsord, delar av ett gentlemannaideal som förutsatte amatörskap. En tredje aspekt är den *sociala*, som bl.a. krävde att den som genom sitt yrke gynnades inom vissa sporter inte hade rätt att tävla i dessa, t.ex. att yrkesroddare inte fick tävla i roddsport. I praktiken kunde den aspekten leda till ett slags klasslagstiftning inom det tidiga 1900-talets idrott. En fjärde aspekt, som dock spelar liten roll i undersökningen, är den *perifera*, som riktar uppmärksamheten mot grupper i utkanten av idrottsrörelsen, där amatörfrågan blir svår att tillämpa, t.ex. inom vissa traditionella folkliga idrotter. Karin Wikbergs uppfattning är att den ekonomiska aspekten med tiden kom att bli den helt dominerande komponenten i amatörregelsystemet.

Avhandlingen är påfallande systematiskt och konsekvent upplagd. Huvudkapitlet har alla likartad uppläggning. Först behandlas regelsystemet, därefter ”praktiken”, dvs. de viktigaste amatöräffärerna, och därefter ”opinionen”, vilket betyder att äffärernas behandling i borgerlig och socialistisk press går igenom. Varje kapitel summeras på ett föredömligt sätt. I det första huvudkapitlet, ”Amatörfrågan breddas och kompliceras 1903–1914”, diskuteras amatörbegreppet i en rad olika sporter: rodd, där det engelska amatöridealets sociala klassificering av roddare med olika yrkesbakgrund skapade speciella problem; golf, där man gärna ville kunna arrangera tävlingar för både amatörer och professionella; park, den gotländska folksporten, där penningpriser ansågs naturliga. Andra frågor som debatterades var yrkesmilitärernas och instruktörernas status som amatörer eller professionella. Det mest uppmärksammade individuella fallet under perioden var långdistanslöparen John Svanbergs diskvalifikation från amatörskapet 1909. I stort tycks RF under perioden ha agerat relativt pragmatiskt från fall till fall. Det gällde inte bara att bevara amatöridealet utan även att inte gå så bryskt fram, att man riskerade att vissa sporter bröt sig ur RF och opererade utanför riksförbundets kontroll.

I det andra huvudkapitlet ”Amatörfrågan mellan kringen”, står fotbollen i fokus. Som Torbjörn Andersson tidigare visat, kan man tala om en tidig smygprofessionalisering inom denna publikstarka och därför hårt kommersialiserade sport. Karin Wikberg uppehåller sig särskilt vid Malmö FF-affären 1934, när ledare och spelare i den stora Skåneklubben ådömdes olika former av bestraffning för utbetalning och mottagande av otillåtna

ersättningar. Det tredje huvudkapitlet, "1940-talet och den stora amatörårfsten", behandlar den internationellt uppmärksammade avstängningen 1946 av en rad medeldistanslöpare med Gunder Hägg och Arne Andersson i spetsen. I avhandlingens sista empiriska kapitel, "Amatörfråga på sparläga 1950–1967", behandlas amatöridealets överraskande snabba avveckling på 1960-talet. Två praktikfall ägnas här större uppmärksamhet, dels Sverigelloppet på cykel 1951, en tävling utanför RF:s kontroll, där penningpriser delades ut, och löparen Dan Waerns diskvalifikation 1961.

Låt mig sammanfattningsvis säga att Karin Wikbergs avhandling är utomordentligt välgjord. Den är intressant och lärorik att läsa. Den är en verklig undersökning, den ställer viktiga frågor och besvarar dem på ett systematiskt och pedagogiskt sätt. Och den är påfallande välskriven med ett precist och nyanserat språk. Den väcker också eftertanke och nya frågor och jag skall nu övergå till några reflexioner kring ämnet och avhandlingen.

Underrubriken "studier rörande amatörfrågan i svensk tävlingsidrott 1903–1967" är väl en fingervisning om att författaren tar upp vissa aspekter på ämnet, inte alla. Det skall betonas att avhandlingen handlar om RF:s hantering av ärendet, inte om amatörskap och professionalism i allmänhet inom den svenska idrotten. Det är RF-perspektivet som står i centrum på gott och ont. Med "gott" menar jag att det onekligen är mycket intressant att se hur RF under 64 år hanterat den heta potatis, som amatörfrågan hela tiden varit. Med "ont" menar jag att viktiga aspekter på amatörismen osynliggörs därför att RF inte behandlat dem. Simmarstjärnan Arne Borgs övergång till professionalism 1929 nämns t.ex. bara en passant för att inte RF höll i yxan. Man får alltså i denna avhandling inte den fulla bilden av kampen mot professionalism inom den svenska idrotten. Det är tydligt att tyngdpunkten ligger på vissa idrotter, främst fotboll och fri idrott. Det hade varit värdefullt om läsaren fått en orientering om vilka professionella idrotter som överhuvudtaget funnits i Sverige under den studerade epoken. Kanske hade den inte alldeles nödvändiga översikten av amatörfrågan under 1800-talet i och utanför Sverige kunnat ha ersatts med en diskussion av professionalism inom svensk idrott?

RF-materialet är avhandlingens grundmaterial. Det kompletteras genomgående med pressmaterial kring de mer uppmärksammade amatörbråken. Karin Wikberg skiljer genomgående mellan borgerlig och socialistisk press. Ibland är detta också givande, t.ex. när *Ny Dag* efter andra världskriget propagerar för statsidrott av

rysk modell som en väg förbi amatörproblematiken. Men jag tycker generellt att det är problematiskt att politisera idrottssidorna i pressen. I så fall hade det varit av värde att skilja mellan ledarkommentarer och sportredaktörernas kommentarer. I det förra fallet, men bara i det, kan man tala om tidningarnas åsikter. Men det övervägande antalet kommentarer som behandlas från tidningssidorna görs nog av sportjournalister och de är knappast identiska med tidningarnas linje eller någon politisk hållning. Det är inte tidningar som tycker si eller så, det är enstaka journalister. Det blir därför en rätt grannliga uppgift att göra jämförelser mellan borgerlig och socialistisk press.

Begränsningen till RF-perspektivet i undersökningen gör att utanförhållande faktorer inte riktigt uppmärksammas så mycket som jag nog menar att de är värda. En sådan faktor är publikens betydelse. Det är ju ganska uppenbart, att amatörbegreppet blir problematiskt så snart en sport börjar dra till sig stor betalande publik, som genererar mycket pengar till klubben. Och vice versa: amatörbegreppet förblir lätthanterligt i sporter, som inte förmår attrahera en stor publik. Det är typiskt att problemen uppstod inom fotbollen och vid krigsårens lukrativa Hägg-galor på Stadion. Men det som verkligen sopat bort alla betänkligheter mot professionalism under andra hälften av 1900-talet är ju TV:s inträde på arenan. När idrottsmännen inte uppträder inför 1000 eller ens 10 000 personer utan inför 100 miljoner blir de naturligtvis oerhört mycket mer kommersiellt värdefulla. Och då blir amatörtänkandet helt omöjligt att upprätthålla. TV fanns i bakgrunden, när amatöridealen på 1960-talet smälte bort som snö i solsken. Karin Wikberg nämner emellanåt marknadskrafternas roll, men jag menar nog att den kommersiella aspekten på amatörismens vara eller inte vara kunde ha diskuterats mer ingående.

Man anar genom hela avhandlingen att författaren uppfattar amatörbegreppet som en orimlig konstruktion. Och i det allra sista stycket tar hon bladet från munnen och skriver: "Det är märkligt att amatöridealet överhuvudtaget togs upp av den svenska och internationella tävlingsidrotten." Frågan är dock om det är så överraskande, i varje fall i den svenska kontexten. Att tävla utan ekonomisk vinning är inte bara ett arv från 1800-talets engelska överklass. Det var också en tanke som passade väl in i 1800-talets idealistiska folk rörelsetänkande i Sverige. Jag finner nog talet i avhandlingen om idrottens "unicitet", dess särställning gentemot t.ex. övriga folk rörelser, som diskutabelt. Uppenbara skillnader fanns, men de skall kanske inte överdrivas. Frikyrkliga rörelser

och nykterhetsorganisationer bars fram av idealitet, även om det kunde finnas stråkrdrag av ekonomisk beräkning i bakgrunden. Att frikyrkan avlönade sina predikanter är inte konstigare än att idrottsrörelsen avlönade sina gymnastiklärare och idrottsplatsvaktmästare. Jag menar nog att amatörskapet låg på linje med de svenska folk-rörelsernas ideologiska framtoning. Och det var en fullt realistisk och begriplig väg fram till att idrotten blev en kommersialiserad verksamhet för en jättepublik, något som började inträffa efter första världskriget i Sverige men på allvar bröt fram först med radio och TV under andra hälften av 1900-talet. Då blev amatörbegreppet obsolet, men det var det inte i början av 1900-talet. Att RF så länge stred för amatörbegreppet bör till stor del ha berott på att man var angelägen att bevara idrottsrörelsens breda folkrörelseprofil och därmed få behålla det goda förhållandet till staten (läs årliga bidrag). Ohämmad kommersialism och professionalism skulle knappast tilltala beslutande politiker lika mycket som föreställningen om folkrörelseidrotten.

Mats Hellspong, Stockholm

Mattias Legnér: *Fäderneslandets rätta beskrivning. Mötet mellan antikvarisk forskning och ekonomisk nyttokult i 1700-talets Sverige*. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors 2004. 287 s., ill. ISBN 951-583-112-1.

Lokalhistorien har haft en mycket undanskynd plats i den nationscentrerade svenska historieforskningen. Detta visar sig inte minst vid en jämförelse med förhållandena i Norge och Finland, där bygdehistoria sedan länge haft en aktad ställning. Vad denna skillnad beror på hade jag förväntat mig att Mattias Legnér skulle klarlägga i sin nyutkomna avhandling som är fokuserad just på Ortsbeskrivningar. Men genom att begränsa sig till 1700-talet och genom att sätta fäderneslandets beskrivning i centrum ansluter sig Legnér i grund och botten själv till den svenska nationscentrerade historieforskningen. Ortsbeskrivningarna blir inte ändamålet för undersökningen utan ett medel att beskriva fäderneslandet. För den etnologiskt inriktade läsaren är detta en besvikelse medan det för idé- och lärdomshistorikern kanske förhåller sig tvärtom.

Legnér kombinerar vad man kan kalla hårddata och mjukdata. Han startar med en statistisk jämförelse mellan Ortsbeskrivningar som dissertationer och fristående

arbeten, mellan beskrivningar på latin och svenska liksom mellan beskrivningar med inriktning på antivariiska förhållanden respektive ekonomi. I motsats till Maria Adolfsson (se *Rig* 2000: 166) låter han framställningen även omfatta Finland, som på 1700-talet ingick i det svenska riket. Därjämte ingår Ortsbeskrivningar i periodiska tidskrifter varigenom materialet sväller till 309 stycken. Denna inventering är en aktningssvård prestation och gör bibliografin till en uppslagsdel av bestående värde. Då de latinska beskrivningarna inte är innehållsmässigt analyserade blir dock frågan obesvarad på vilket sätt de förhåller sig till de svenska. Gissningsvis representerar de den antikvariska typen. Legnér är benägen att tillskriva respondenterna större delaktighet i arbetsprocessen än presidens i motsats till vad man i allmänhet tidigare gjort och han visar vilka lärdomsinriktningar de förra representerade. Legnér belyser vidare retoriken och den tidstypiska dedikationsvurmen. Dedikationerna kan ha olika motiveringar men man kan förmoda att de namngivna både kände sig glada och hedrade, något som de över 50 av Legnér avtackade akademikerna säkert också gör. Eller har denna form av glorifiering nått vägs ände? I vissa avhandlingar saknas sådana tacksägelseströmer helt.

Avhandlingens kvalitativa inriktning framstår främst i de båda avsnitten om den antikvariska respektive den ekonomiska inriktningen samt i de båda djupundersökningarna om Tunelds geografi och Hülphers Dalabeskrivning. Legnér hänför den antikvariska inriktningen i Ortsbeskrivningarna till perioden 1700–1750 och den ekonomiska till perioden 1740–1780. Med stöd av det rikare material han använt hävdar han att den ekonomiska intresset fortlevde även efter hattregimen.

Författaren håller sig strikt till Ortsbeskrivningarna och behandlar inte resebeskrivningarna. Även om substansen i dessa olika typer av beskrivningar kan vara desamma skiljer sig strukturen. Resenärens alltifrån Linné skriver resedagböcker med fokus på vad de ser eller upplever dag för dag. Här är mycket lämnat åt tillfälligheterna och någon strukturerad beskrivning är det inte fråga om. I de egentliga Ortsbeskrivningarna finns det däremot som regel en struktur. Men det finns hybrider. Hülphers Dalabeskrivning startade som en dagbok, men i sin slutliga tryckta form har den systematiserats hårdare. Resebeskrivningarna är främst baserade på författarnas egna iakttagelser i fältet, Ortsbeskrivningarna har tillkommit i kammaren, ibland under en lång tidrymd varunder ny information införskaffats genom korrespondens med ortskännare. De representerar alltså